

בשפה אחרת

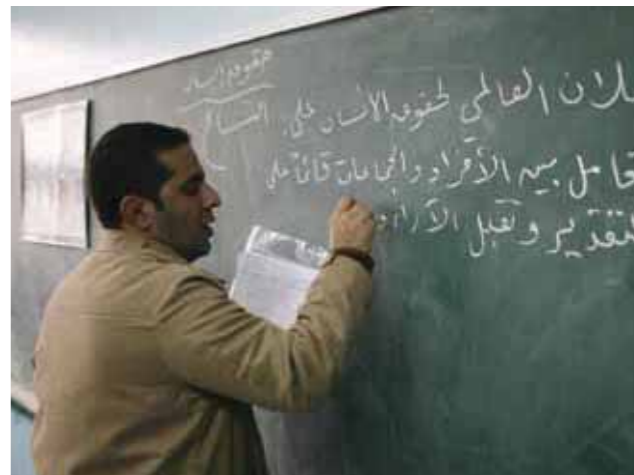
מעמדה של הלשון הערבית כשפה רשמית במדינת ישראל מתחזק והולך בשנים האחרונות, הרבה בזכות בג"ץ, אך מחקר שנערך לאחרונה מגלה כי במהלך שנות קיומה של המדינה ביטל למעשה המחוקק את מעמדה הרשמי של השפה, ומסיק: הצעות שוויוניות בעניין זה הן לא פחות ממהפכה במשפט הישראלי.

שוקי, הנוסע מידי יום בכביש 70 שבין חיפה לכרמיאל, חש כי משהו בדיווחי התנועה איננו כשורה. בעוד ששמו הרשמי של הצומת בכביש הפונה לכיוון גוש משגב הוא 'אבליים' הרי שבדיווחי התנועה נפוץ השימוש בשם 'אעבלין', כשמו של הכפר הסמוך. כאורך מודע ומעורב פנה שוקי ביוני ראשית לקבוצת גלגל"צ בטענה כי "שם הצומת איננו צומת אבליים, אלא צומת אבליים, על שם יישוב יהודי בשם זה שהיה במקום בתקופת המשנה. זה השם בשילוט ובמפות והכל שאתם לא משתמשים בו מדי בוקר בדיווחי התנועה שלכם".

למכתב זה, הנוגע בקצוות החשופים של זהותה הלאומית של הארץ, השיב בני כבודי, עורך התנועה של התחנה, כי "מאז הקמת גלגל"צ נעשה שימוש בשם זה והוא מוכר וברור לכל מאזינינו, הן תושבי האזור והן אנשי המטילים בו. לכן שינוי השם אינו אפשרי ויצור בלבול רב". בעורך מנוסה הפנין כבודי גם מודעת להישותה של ההויה - "גלגל"צ הינה תחנה מובלגת, פרט, "ובל צעק כזה עלול לפגוע ברגשותיהם של מי מאלה שימצא בשינוי אפליה". שוקי, שהתכתבותו הענפה מופיעה באתר אגודת 'לדעת', לא הסתפק במענה זה. "הופתעתי מן השובתנים", מתח במכתבו. "הגורם המוסמך לקביעת שמות צמתים קבע את שם הצומת 'אבליים' ואני מניח שהוא ידע שהיישוב הסמוך נקרא ביום אעבלין והם היה מודע מן הסתם לנישוא הרגשי, אני ישנו כוח/ בתב. "והוא מתחנה מובלגת", המשיך שוקי, "עליכם להשתמש בשמות הרשמיים של הצמתים להשוואה לרשויות הדלונטיות שיקולים אחרים כגון רגשות. לתחנתם שיעור האזנה גבוה והשפעה רבה בהחלט שפה ומנוחים נבונים, ובמובט עליכם להוביל קו נכון ולא להיחריץ לטעויות רק משום שכבר התרגלנו אליהן".

לתחנה לקח למעלה מחצי שנה להשיב לטיעונים אלו, כאשר לבסוף הודיעה לדעת עופר, מנהלת התחנה, כי "נערכה בדיקה וכבר מהבוקר ניתן היה לשמוע שבדיווחי על עומס בצומת 'אבליים'". מאז, שוקי עדיין עומד שם בפקקי הבוקר, אך לפחות הוא עושה זאת בעברית.

מגמה מחזקת

רוחקה מלהיות שפה רשמית. שיעור ערבית. צילום: פלאש 90

סיפור זה ממוזח יותר מכל את האופי המוכר של סוגיית השפה הציבורית במדינת ישראל. על אף שישאל נחשבת כמדינה יהודית, הרי שהתפישה המקובלת היא כי היא מחזיקה בשתי שפות רשמיות: עברית וערבית. לפי תפישת רוחות זו, ישראל היא מעין מדינה דו-לאומית מקולקלת המכריזה מצד אחד על שוויון מלא שניתן לאזרחים הערבים, כשבפועל ניתנת העדיפה ליהודים בלבד.

פועל זה עומד בבסיסם של ניכונות שונים להעצים את נוכחותה של השפה הערבית בוידה הציבורית, בעיקר באמצעות בג"ץ. ניכונות אלו נתפסים כפעולות להשבת הסדר הראוי על כנו, באמצעות החזרתה של השפה הערבית למעמדה האמיתי.

בשרה של מלכים מכוננים ביקש בג"ץ לחוק את מעמדה של השפה הערבית בתחומים שונים. המגמה התחילה בראשית שנות השבעים עם ביטולו של חוק עירוי עירוני המחייב שימוש בשפה העברית במודעות בנצרת עלית, חוק שנועד להדגיש את "צביונה של הרשות המקומית כמקום יישוב עברי ויהודי בעיקרו", המשיכה על-ידי היועץ המשפטי לממשלה מיכאל בן יאיר שהורה בשנת 1995 על פרסום מכתבים ממשלתיים גם בשפה הערבית, והגיעה לשיאה בראשית העשור עם קבלתן של עתירות ארגון 'עדאללה' והאגודה לזכויות האזרח שדרשו להוסיף את השפה הערבית לשילוט בכבישים ובערים המוערות (ראו מסגרת).

תופעה זו שברה למעשה את הסטטוסקו שנהג במדינה עד אותה עת, לפיו 'היהודים לא שינו את החוק, והערבים לא רצינו ניטו לאכוף אותו', כלשונו של מיכאל קליינר בדיון בכנסת משנת 2001. אמירה זו משקפת יותר מכל את התנחה הדו-חזית.

אלא שמחקר שפרסם לאחרונה המכון לאסטרטגיה ציונית מגלה כי המציאות סבוכה הרבה יותר. במחקר זה סוקר ר"ד אביעד בקשי, מרצה מאקדיה האקדמית אונו, את השימוש שנעשה בפועל בשפה הערבית בישראל הן בחקיקה והן בפרקטיקה המשפטית, ומסיק כי מעמדה רחוק מלהיות זה של שפה רשמית.

בכדי להבין את משמעות הדבר יש לשוב לימי קום המדינה.

ביטול בפועל

המונח "שפות רשמיות" נקבע עוד בימי המנדט, בסיומן 82 לדרב המלך במועצה על ארץ ישראל. נקבע כי יש לפרסם את "כל הפקודות, המודעות הרשמיות והתפסים הרשמיים של הממשלה באנגלית, בעברית ובערבית", מגדיר הסימן את שלוש השפות הרשמיות במדינה וכן את אופיה של שפה רשמית. לפי זו שה שפה רשמית היא שפה המשמשת בכל תחומי הממשל הן את השלטון והן את האזרחים. כלומר, השפה הרשמית לא נועדה רק להסדרת נגישותם של אזרחים למידע, אלא קובעת את השפה בה שילוט השלטון יבוצע.

כאשר הוקמה מדינת ישראל נשאר מרביתו של המשפט האנגלי בתוקף, למעט מספר נושאים שפורטו בפקודת סדרי השלטון והמשפט, אשר כלל גם הוראה ולפיה "כל הוראה בחוק הורשתה את השימוש בשפה האנגלית – בטלה". העובדה שהוראה זו לא מבטלת במפורש את מעמדה של השפה הערבית, מראה כי הכנסת כנראה נחרה בשלל זה להשאיר את מעמדה הרשמי של הערבית על כנו.

אלא שכאז עברו הרבה מים בירדן, והמדינה המתבגרת הוסיפה לחוקי המנדט עוד דברי חקיקה ותקנות, שחלקן מתייחסות גם לסוגיית השפה במדינה. האם ייתכן כי במשך השנים גילה המחוקק יחס אחר לשפה הערבית ובכך ביטל, למעשה, את האמור בפקודת סדרי השלטון והמשפט?

בכדי לבחון זאת החליט ר"ד בקשי לברוק את השימוש שעושה החוק

עקיבא ביגמן

בפועל בשפה הערבית ואת התאמתו להגדרת שפה רשמית. מכיוון שלמונח זה הגדרה טוטלית על פי החוק המנדטורי, טוען בקשי כי "די להוכיח כי המחוקק שולל מן הערבית את מעמדה זה בכמה מקרי מפתח בכדי לקבוע כי המחוקק איננו רואה עוד בערבית שפה רשמית". כאשר סקר את החקיקה הישראלית בסוגיית השפה התברר כי "המחוקק הישראלי איננו שיטתי ביחס למעמד אותו הוא מעניק לשפה הערבית... זה כשלעצמו מהווה אמירה ברורה כי הערבית איננה שפה רשמית... המעמד אותו העניק החוק המנדטורי לשפה הערבית עבר ובטל מן העולם".

אם סימן 82 עדיין היה בתוקף, מפרט בקשי, "המשמעות היא שאפשר היה לנהל הליכים משפטיים בשפה הערבית, ששופט יכול לכתוב פסק דין בשפה הערבית, שאפשר להגיש ולהעביר חוק בערבית, שזה יהיה הנוסח המחייב לפרשנות, וכן שניתן יהיה לנהל את טקס יום הוידוען או את טקס יום השואה בשפה הערבית. שפה רשמית היא שפה שבה מנהלים את כל מוסדות המדינה. אלא שבפועל גם החסידים היותר נלהבים של רעיון שתי השפות הרשמיות לא מרחיקים לכת עד כדי כך".

ואכן, החוקים הנוגעים לסדרי הדין קובעים כי הדין בבתי המשפט יתקיים רק בעברית וכי יש לתרגם לעברית כל ראייה או עדות הנמסרת בשפה אחרת. גם חוק האזרחות מקבע את מעמדה המיוחד של העברית בקביעה כי על מבקש האזרחות להוכיח "דיעת מה של השפה הערבית דווקא ולא של שפות אחרות. באופן דומה, גם חוקי הבחירות קובעים כי רשימת מועמדים לכנסת חייבת לכוון לעצמה את בשפה העברית שתציג אותה בפתיק ההצבעה.

מסקנתו של בקשי היא כי לערבית "חס פונקציונלי" ולפי המחוקק נותן פתרון לאזרחים דוברי ערבית "כאשר מתעוררת בעיית נגישות למידע חיוני מצדם. אך אין המודבר במעמד המוכן של שפה כפי שמוצאים אנו ביחס לעברית".

זהות אחת

לדעתו של בקשי, למסקנות אלו גם השלכות משמעותיות לגבי העתיד. "כאשר אנחנו באים לחוקק חוק שנועד להסדיר את השפה הרשמית בישראל", מדיגם בקשי, "נשמעת טענה שלפיה אין לפגוע במעמד הלשוני שהמיעוטים כבר קיבלו. ומכיוון שהערבית נתפשת כשפה הרשמית השנייה של ישראל, אין לשלול זאת מהם. אבל אם נראה שלערבית אין מעמד רשמי אמיתי, ממילא מובן כי כאשר תקבע הכנסת את עליונותה של הערבית כשפה רשמית היא לא משנה סדרי בראשית, אלא רק מעגנת אותם". ולהפך, דווקא הצעה שתבקש לקבע את הערבית כשפה רשמית שניה, כפי שנכלל בהצעת החוקה של המכון הישראלי לדמוקרטיה, היא זו המהפכנית. "ברגע שתקבע החוקה כי הערבית היא שפה רשמית, הרי שבהכרח תיווצר מהפכה ערבית ביחס לאפשרות לפעול מול השלטון", מסכם בקשי במאמרו. "אם השיקול המנחה את חברי הכנסת בדיוני ועדת החוקה הוא הרצון להימנע ממהפכות, הרי שההצעה השוויונית מהווה מהפכה דרמטית במשפט הישראלי".

מה, לדעתך, מקומה הראוי של הערבית במדינת ישראל? "אני סבור שיש לתת להם את כל זכויות המיעוט לרבות זכויות לשוניות, אשר הלקו כבר ניתנות להם כמו החינוך בשפה הערבית, שאין לו אף ווע במדינות אחרות. בנוסף, אני תומך בהצעת החוק של חבר הכנסת אבי דיכטר האומרת שיש לתת לדוברי הערבית נגישות מלאה למוסדות השלטון בשפתם. אבל כאשר מדובר בפרהסיה של המדינה ועל ההתנהלות של השלטון עצמו, למדינה צריכה להיות זהות קולקטיבית, ובישראל זהות זו היא הזהות היהודית".

בישראל ישנן קהילות מיעוט גדולות נוספות המשתמשות בשפות כמו רוסית ואמהרית. במה שונה מעמדה של הערבית משל שפות אלו? "לטעמי מי שעולה לארץ כיהודי מכוח חוק השבות עולה על דעת זה שהוא בא להתערות בתרבות יהודית הוברת עברית. אמנם אין צורך לנהוג ברורסנות של שנות החמישים, וצריך לתת שירותים מסוימים ברוסית או באמהרית, אבל המגמה היא מגמה של שילוב. יש לדאוג ליחיד ולצרכים שלו, אבל אנו מבקשים לשלב אותו. מה שאין כן בקבוצת המיעוט הערבית, הוראה את עצמה כקבוצה שלא רוצה להשתלב, וגם קבוצת הרוב היהודי מוכנה לכבד זאת. ולכן מניעות להם זכויות לשוניות רחבות יותר מאלו הניתנות למיעוטים היהודים".

"צריך להבחין בין שלוש רמות של זכויות", מסכם בקשי. "זכויות פרט, זכויות קבוצתיות והזכות על זהות המדינה. מדינת ישראל מחויבת לתת את מרב זכויות הפרט לכלל האזרחים כמו כל מדינה דמוקרטית. ולגבי המיעוט הערבי אני סבור שיש להעניק להם גם זכויות קבוצתיות בעלות אופי קהילתי, אבל כאשר מדובר בזהות הכוללת של המדינה. ההגדרה של המדינה כמדינת לאום קובעת כי צריכה להיות בכורה דרמטית לקבוצת הלאום היהודית ולשפתה".

akivab@makorrishon.co.il

II
בקשי: ברגע שתקבע החוקה כי הערבית היא שפה רשמית, הרי שבהכרח תיווצר מהפכה ערבית ביחס לאפשרות לפעול מול השלטון
II

למדינה צריכה להיות זהות קולקטיבית. בקשי צילום: יח"צ

לשונו הארוכה של בג"ץ

המהפכה השיפטית והעצמת האקטיביזם בבית המשפט העליון לא פסחו על השדה הלשוני. התקדים הראשון לכך נרשם כבר בשנת 1992, סביב התנגדותה של עיריית נצרת עלית לפרסום מודעות בערבית של תורה קבלנית על לחות המודעות הציבוריים בעיר. העירייה נימקה את התנגדותה בצורך להדגיש את "צביונה של הרשות המקומית כמקום יישוב עברי ויהודי בעיקרו". כאשר התגלגלה הפרשה לבג"ץ הוא אישר את זכותה של החברה הקבלנית לפרסם את מודעותיה בכל שפה שתחפוץ, ואף ביטל חוק עירוי שמונע זאת. בכך קבע אמנם בית המשפט כי חופש הביטוי של הפרט גובר על האינטרס הציבורי בהעדרתה של השפה העברית, אך הוא לא נגע בשאלת מעמדה הרשמי של השפה הערבית. התפתחות נוספת בכיוון זה הגיעה כעבור כעשור, בעקבות שתי עתירות שהגיש ארגון 'עדאללה' שעסקו בשפת השילוט בדרכים הבינעירוניים ובתוככי הערים המוערות. בפסקים אלו קיבע בית המשפט, למעשה, מעמד לשפה הערבית גם בספירה הציבורית במדינה, ומושה אותה בתחום זה לשפה העברית. החידוש בפסקי דין אלו הוא היחס העריכי והעקרוני שנתן בית המשפט לשפה בקבעו כי יש להתחשב "במשקל הניכר שיש לערכים ברבר וכתו של אדם לשפתו, לשוויונו ולסובלנות כלפיו". הרחיק לכת השופט אהרן ברק, אשר בנימוקיו אף ביסס את מעמדם של ערביי ישראל כ'מיעוט ילידי' הזכאי בשל כך לזכויות שונות מקהילת הרוב. "הזיהוד של השפה הערבית הוא כפול: ראשית, הערבית היא שפתו של המיעוט הגדול ביותר בישראל, הרי בישראל מימים ימימה. זהו שפה הקשורה למאפיינים תרבותיים היסטוריים ודתיים של קבוצת המיעוט הערבי בישראל... בנוסף, הרצון להבטיח דו-קיום בכבוד של צאצאיו של אברהם אינו תוך סבלנות הדרתית ושוויון מצדיק הכרה בשפה הערבית בשילוט העירוני, בצד אחותה הבכירה – העברית".

אלא שככל הנראה גם לבית המשפט סייגים משלו. כאשר בשנת 2002, עתר 'עדאללה' בדרישה להסדיר את השימוש בשפה הערבית בהליכים המשפטיים בישראל, הציב בג"ץ את הגבול. בית המשפט לא קיבל את העתירה והמליץ לארגון למשוך את עתירתו. אמנם עצם העתירה הובילה למספר שינויים בהגשת המערכת לציבור דובר הערבית, אך העובדה שהעתירה נדחתה מלמדת על התייחסותו של בג"ץ לנושא.